

Η ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΕΝ ΣΥΓΚΡΙΣΕΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗΝ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ (*)

ΥΠΟ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ Σ. ΣΑΒΡΑΜΗ, Π. Θ.
ΔΕΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΠΕΡΙ ΑΠΟΛΥΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΕΝ ΣΥΓΚΡΙΣΕΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙ ΑΓΑΠΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΝ ΤΟΥ ΑΠ. ΠΑΥΛΟΥ

α) Αἱ βασικαὶ ἀρεταί

1. Πλάτων: "Ἄν καὶ ἡ ὅλη ὀργάνωσις τῆς πολιτείας ἔχη ὡς πρό-
τυπον τὴν σύνθεσιν τῆς ψυχῆς τῶν πολιτῶν, ἐν τούτοις ἡ πόλις δὲν δύναται νὰ
προοδεύσῃ αὐτοτελεῶς, ὡς σύνολον, ἄνευ προηγουμένης τελειοποιήσεως τῆς
προσωπικότητος ἐκάστου τῶν πολιτῶν¹³⁹, ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται διὰ τῶν τεσ-
σάρων βασικῶν ἀρετῶν¹⁴⁰, δηλ. διὰ τῆς σοφίας, τῆς ἀνδρείας, τῆς σωφρο-
σύνης καὶ τῆς δικαιοσύνης¹⁴¹.

Ἡ σοφία εἶναι ἀρετὴ, τὴν ὁποίαν κατέχουν ὀλίγοι μόνον πολῖται. Τὴν
χρησιμοποιοεῖ δὲ ἡ πόλις ὅταν ἀποφασίσῃ κατὰ ποῖον τρόπον δύναται νὰ ἔχη
ἀρίστας σχέσεις τὸσον μὲ τὸν ἑαυτὸν τῆς, ὅσον καὶ μὲ τὰς ἄλλας πόλεις¹⁴².
«Κατὰ ὅποιον τρόπον —δὲ— καὶ μὲ ὅ,τι μέσον εἶναι σοφὴ ἡ πόλις, κατὰ τὸν
αὐτὸν τρόπον καὶ μὲ τὸ αὐτὸ μέσον εἶναι καὶ ὁ ἰδιώτης σοφὸς» (441 C).
Προορισμὸς τοῦ σοφοῦ εἶναι ἡ ἡγεσία τῆς πόλεως¹⁴³.

(*) Συνέχεια ἀπὸ σελ. 626 τοῦ προηγουμένου τόμου.

139. Πρβλ. Jowett, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 41.

140. Ἡ ἀρετὴ εἶναι κατὰ τὸν Πλάτωνα δῶρον τοῦ Θεοῦ («Μένων», 99B-100C).

141. «σοφὴ τ' ἐστὶ καὶ ἀνδρεία καὶ σώφρων καὶ δικαία» (427E). Τὸ ἐδάφιον αὐτὸ
εἶναι τὸ ἀρχαιότερον, τὸ ὁποῖον ὁμιλεῖ περὶ τῶν τεσσάρων ἀρετῶν, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὰς
βασικὰς ἀρετὰς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Πρβλ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 396. Αἱ ἀρεταὶ
αὐταὶ εὐρίσκονται εἰς ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν τριμερῆ διαίρεσιν τῆς ψυχῆς. Πρβλ. Windel-
band, «Lehrbuch der Geschichte der Philosophie», Tübingen, 1950, σελ. 107.

142. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ πολιτικὴ σημασία τῆς σοφίας (πρβλ. καὶ 428D).
Δὲν νομίζω ὅτι ὁ Krohn («Der Platonische Staat», Berlin, 1876) ἔχει δίκαιον, παρατηρῶν
ὅτι εἰς τὸ ἐδάφιον αὐτὸ (428D) ὁ Πλάτων δὲν ἔχει ὑψώσει τὴν σοφίαν εἰς τὴν ἐνατένισιν
τῆς ιδέας τοῦ ἀγαθοῦ. (Ἴδε καὶ Γεωργούλη, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 396).

143. Περὶ τῆς τάξεως τῶν φιλοσόφων ἴδε Κεφ. 5β τῆς παρούσης ἐργασίας.

Τὴν ἀνδρείαν κατέχει ἡ τάξις ἐκείνη τῆς πόλεως, ἡ ὁποία προορίζεται νὰ κάμῃ ἐκστρατείας καὶ πολέμους, ὑπερασπιζομένη τὴν πολιτείαν. Ἀνδρεία δὲ εἶναι ἡ πόλις ἐξ αἰτίας ἐνὸς τμήματός της, ἐπειδὴ τὸ τμήμα αὐτὸ διαθέτει τοιαύτην δύναμιν, ὥστε νὰ δύναται νὰ διαφυλάσῃ καὶ νὰ σώζῃ τὴν πόλιν, βάσει τῶν ἐντολῶν τοῦ Νομοθέτου (429 C).

Ἀνδρείαν¹⁴⁴ δηλ. ὀνομάζει ὁ Πλάτων τὴν δύναμιν, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ εἰς μίαν διαρκῆ σωτηρίαν τῶν ὀρθῶν καὶ νομίμων δοξασιῶν περὶ τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα πρέπει κανεὶς νὰ φοβῆται ἢ νὰ μὴ φοβῆται¹⁴⁵. Φυσικὸν λοιπὸν εἶναι τὸ ὅτι ἡ ἀνδρεία ἀνήκει εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρετάς.

Ἡ ἀρετὴ αὐτὴ ὅμως δὲν πρέπει ν' ἀποτελῇ ἀπλῆν ἐκδήλωσιν τοῦ θυμοειδοῦς τμήματος τῆς ψυχῆς. Ἡ ἀνδρεία πρέπει νὰ εἶναι καρπὸς τῆς ἁρμονίας μεταξὺ τῆς ἡμερότητας τῆς ψυχῆς — χαρακτηριστικὸν τῆς φιλοσοφικῆς ἰδιοσυγκράσιος — καὶ τῆς ἀγριότητος τοῦ θυμοειδοῦς τμήματός της. Ψυχὴ ἡ ὁποία δὲν παρουσιάζει τὴν ἁρμονίαν αὐτὴν εἶναι δειλὴ καὶ ἀμόρφωτος (411A). Ἡ ἁρμονία αὐτὴ, τέλος, ἐκδηλοῦται εἰς τὴν πράξιν, ὅταν οἱ φύλακες τῆς πολιτείας ἐπιδεικνύουν ἀνωτερότητα καὶ φιλανθρωπίαν ἔναντι τῶν ἐχθρῶν των (469 BC).

Τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν ἔχει διὰ τὴν πόλιν ἡ ἀρετὴ τῆς ἀνδρείας τὴν διακρίνομεν παρατηροῦντες τὰς ἀμοιβάς, τὰς ὁποίας καθορίζει ὁ Πλάτων διὰ τοὺς ἀνδρείους, καθὼς καὶ τὰς ποινάς, αἱ ὁποῖαι ἐπιβάλλονται εἰς τοὺς προδίδοντας τὴν ἀνδρείαν. Ὅστις ἀγωνισθῆ ἀνδρείως κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πόλεως πρέπει, μετὰ τὴν ἐκστρατείαν, νὰ τύχῃ ἰδιαιτέρας τιμῆς καὶ στεφανώματος. Ὁ ἀνδρεῖος ἔχει ἐπίσης ἰδιαιτέρα ἐπὶ τοῦ ἔρωτος δικαίωματα (468 B-C). Οἱ τάφοι τῶν ἀνδρείως πεσόντων εἶναι ἱεροὶ τόποι λατρείας (468 E-469 B), διότι οἱ ἥρωϊκοὶ νεκροὶ ἀνήκουν πλέον εἰς τὴν χρυσοῦν γενεάν.

Ἡ σωφροσύνη φαίνεται νὰ ὑπερέχῃ κάπως τῶν δύο ἄλλων ἀρετῶν, διότι ὁμοιάζει περισσότερον μὲ τὴν ἁρμονίαν (430 E). Τοῦτο δὲ πάλιν εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ ὅτι ἡ σωφροσύνη ἀποτελεῖ ἁρμονικὴν τάξιν καὶ κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν ἡδονῶν καὶ ἐπιθυμιῶν. Ὁ σώφρων δηλ. ἄνθρωπος εἶναι «ἀνώτερος τοῦ ἑαυτοῦ του». «Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει κάτι ποῦ εἶναι ἀνώτερον καὶ κάτι ποῦ εἶναι κατώτερον. Ὅταν τὸ κατὰ φύσιν ἀνώτερον κυριαρχήσῃ ἐπὶ τοῦ κατωτέρου, τὸ γεγονός τοῦτο τὸ ἐκφράζομεν λέγοντες: ἀνώτερος τοῦ ἑαυτοῦ του» (431 AB). Ἡ ἰδανικὴ πολιτεία εἶναι σώφρων, διότι εἶναι ἀνωτέρα τῶν ἡδονῶν καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν. Εἶναι δηλ. ἀνωτέρα τοῦ ἑαυτοῦ της¹⁴⁶.

Τὴν σωφροσύνην συναντῶμεν εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῶν πολιτῶν. Διότι

144. Εἰς τὸ ἔργον τοῦ «Λάχης» ὁ Πλάτων χαρακτηρίζει τὴν ἀνδρείαν, ὡς κάτι τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχει συγκεκριμένος ὄρισμός: «Ὅχι ἔρα εὐρήκαμεν, ὦ Νικία, ἀνδρεία δ, τι ἐστίν» (499e).

145. Πρβλ. 430 B.

146. Πρβλ. 431 B.

«αὐτὴ δὲν εἶναι ὅπως ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ σοφία, αἱ ὁποῖαι ἐνυπάρχουσαι, ἡ καθὲ μίᾳ εἰς ἓν τμήμα τῶν πολιτῶν, ἡ μίᾳ καθιστᾷ τὴν πόλιν σοφὴν καὶ ἡ ἄλλη ἀνδρείαν, αὐτὴ δὲν ἐνεργεῖ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἀλλὰ ἔχει ἀπλωθῆ ἑπάνω εἰς ὅλην τὴν πόλιν ὡσάν διαπασῶν ἀρμονία, φέρουσα εἰς τὸν αὐτὸν τόνον τόσον τοὺς ἀσθενεστάτους ὅσον καὶ τοὺς ἰσχυροτάτους καὶ τοὺς μέσους». (431 E-432 A)¹⁴⁷.

Τέλος περὶ τῆς δικαιοσύνης θὰ ὁμιλήσω εὐθύς ἀμέσως, ἐν ἐκτάσει, κατωτέρω. Ἐκ τῶν προτέρων ὅμως θὰ ἤθελα νὰ τονίσω, ὅτι ἡ δικαιοσύνη ἐξασφαλίζει τὰς προϋποθέσεις καὶ δυνατότητας ἀναπτύξεως καὶ ἀξιοποιήσεως τῶν τριῶν λοιπῶν ἀρετῶν, δηλ. τῆς σοφίας, τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς σωφροσύνης.

2. Παῦλος: Ὁ Παῦλος ὁμιλεῖ περὶ τριῶν βασικῶν ἀρετῶν, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται εἰς τὴν ἀδιαίρετον τριάδα πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη (Α' Κορ. ιγ, 13)¹⁴⁸.

Γενικῶς παρατηροῦμεν ἐδῶ μίαν βασικὴν διαφορὰν μεταξὺ Παύλου καὶ Πλάτωνος. Κατὰ τὸν πρῶτον αἱ ἀρεταὶ ἀποτελοῦν ἀδιάσπαστον ἐνότητα. Κατὰ τὸν δεῦτερον ὅμως ὀρισεῖν αἱ ἀρεταί, ὅπως π.χ. ἡ σοφία, εἶναι δυνατὸν νὰ καταστοῦν κτῆμα ὀρισμένων μόνον ἀνθρώπων, ὡς αὐτοτελεῖς ἀξίαι.

Τὸ ἀδιάσπαστον τῆς τριάδος πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, παρατηροῦμεν π.χ. εἰς Κολασ. α', 4 κ' ε': «ἀκούσαντες τὴν πίστιν ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς Ἁγίους, διὰ τὴν ἐλπίδα τὴν ἀποκειμένην ὑμῖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἣν προηκούσατε ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας τοῦ Εὐαγγελίου» ἢ εἰς Α' Θεσσ. α', 3 καὶ ε', 8: «...ἀδιαλείπτως μνημονεύοντες ὑμῶν τοῦ ἔργου τῆς πίστεως καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ὑπομονῆς τῆς ἐλπίδος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν», καὶ «...ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες νήφωμεν, ἐνδυσάμενοι θώρακα πίστεως καὶ ἀγάπης καὶ περικεφαλαῖον ἐλπίδα σωτηρίας». Κυρίως ὅμως εἰς Α' Κορ. γ', 13: «Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη...».

Τὰ χωρῖα εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ἐλπίς ταυτίζεται μὲ τὴν πίστιν ἀποδεικνύουν καὶ αὐτὰ τὸ ἀδιαίρετον τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν. Ἡ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη ἀποτελοῦν τὰς βάσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὁ Παῦλος οἰκοδομεῖ τὴν ἠθικὴν του διδασκαλίαν. «Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομὴ τι ἰσχύει οὔτε ἀροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη» (Γαλ. ε', 6. Πρβλ. καὶ Β' Τιμ. α', 13, Ἐφεσ. γ', 17 καὶ 18, Α' Τιμ. α', 14 καὶ Α' Θεσ. γ', 6).

Παρὰ τὴν ὑφισταμένην ὅμως διαφορὰν — περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο λόγος — παρατηροῦμεν ἐν σοβαρὸν κοινὸν σημεῖον εἰς τὴν περὶ ἀρετῆς διδασκαλίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Παύλου. Ὅτι δηλ. πηγὴ τῆς ἀρετῆς εἶναι τὸ Θεῖον.

147. Πρβλ. ἐπίσης 410E καὶ 389 D-E.

148. Πρβλ. A. Brieger, «Die Trias Glaube, Hoffnung, Liebe» Heidelberg, 1925.

Εἰς τὴν πολιτείαν παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι καρπὸς τῆς ἐπαφῆς τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Ἁγαθοῦ, ἐνῶ εἰς τὸ ἔργον τοῦ «Μένων» (95A-96C καὶ 99B-100C), ὁ Πλάτων δέχεται τὴν ἀρετὴν ὡς δῶρον τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τὸν αὐτὸν ὁμοίως τρόπον ὁ Παῦλος θεωρεῖ τὴν ἀρετὴν καρπὸν τοῦ πνεύματος (Γαλ. ε', 22).

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν δικαιοσύνην παρατηροῦμεν, ὅτι διαφέρουν πολὺ αἱ περὶ δικαιοσύνης ἀπόψεις τοῦ Πλάτωνος ἀπὸ τὰς τοῦ Παύλου. Διὰ τὸν Πλάτωνα ἡ δικαιοσύνη εἶναι «κοσμικὴ» ἀξία, ἐνῶ διὰ τὸν Παῦλον ἔχει ἡ δικαιοσύνη τόσον «κοσμικὴν» ὅσον καὶ «μεταφυσικὴν» σημασίαν. Ἡ δικαιοσύνη, κατὰ τὸν Παῦλον, εἶναι «δικαιοσύνη Θεοῦ».

Διὰ τὸν Παῦλον¹⁴⁹ ἡ δικαιοσύνη δὲν εἶναι μία ἀπλῆ ἠθικὴ ἀξία¹⁵⁰. Εἶναι κάτι περισσότερον. Εἶναι καρπὸς τῶν σχέσεων Θεοῦ ἀνθρώπου. Ὁ δίκαιος δὲν εἶναι δίκαιος, ἀλλὰ δικαιοῦται (Πρβλ. π.χ. Ρωμ. β', 13).

Ἡ δικαιοσύνη εἶναι μεταφυσικὴ ἀξία. «Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Ρωμ. ε', 1) καὶ «εἰ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην» (Ρωμ. η', 10). Ἡ δικαιοσύνη ἀποκαλύπτεται διὰ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ (Ρωμ. γ', 21-26 καὶ Β'. Κορ. ε', 21)¹⁵¹.

Πηγὴ τῆς δικαιοσύνης εἶναι, ἐπομένως, ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ. Διὰ τὸν Παῦλον μία μόνον δικαιοσύνη ὑπάρχει: ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ. «Ἄλλὰ μενοῦνγε καὶ ἡγοῦμαι πάντα ζημίαν εἶναι διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου μου, δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην, καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι ἵνα Χριστὸν κερδίσω καὶ εὐρεθῆ ἔν αὐτῷ μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ, τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ γνῶναι αὐτὸν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ, συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ» (Φιλιπ. γ'. 8-10).

*

Παρὰ τὸ ὅτι, ὁμοίως, μία σύγκρισις τῶν περὶ δικαιοσύνης ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος μὲ τὰς τοῦ Παύλου δὲν εἶναι δυνατὴ λόγῳ τῶν μεταξὺ τῶν δύο ὑφισταμένων διαφορῶν, νομίζω, ὅτι δυνάμεθα νὰ συγκρίνωμεν τὴν Πλατωνικὴν δικαιοσύνην μὲ τὴν περὶ ἀγάπης διδασκαλίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Μία

149. Περὶ τῶν περὶ δικαιοσύνης ἰδεῶν τοῦ Παύλου πρβλ. E. v. Dobschütz, «Über die paulinische Rechtfertigungslehre», Th. St. Kr. 85, 1912, σελ. 38-87, H. Braun «Gerichtsgedanke und Rechtfertigungslehre bei Paulus», 1930, F. Filson «St. Paul's Conception of Recompense», 1931, W. Michaelis, «Rechtfertigung aus Glauben bei Paulus», εἰς Festschr. f. A. Deissmann, 1927, σελ. 116-138, W. H. Heidland, «Die Anrechnung des Glaubens zur Gerechtigkeit», 1936 καὶ R. Bultmann, «Theologie des N.T.», σελ. 266 κέ.

150. R. Bultmann, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 268.

151. R. Bultmann, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 274.

σύγκρισις αὐτοῦ τοῦ εἶδους εἶναι ἐνδιαφέρουσα καὶ χρήσιμος διότι α) διὰ τὸν Πλάτωνα ἡ δικαιοσύνη ἀποτελεῖ βασικὴν προϋπόθεσιν τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἀξιοποιήσεως τῶν λοιπῶν τριῶν ἀρετῶν καὶ β) διὰ τὸν Παῦλον ἡ ἀγάπη κατέχει τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν τριῶν βασικῶν Χριστιανικῶν ἀρετῶν (πρβλ. Α'. Κορ. ιγ', 13).

Διὰ μίαν καλυτέραν δὲ κατανόησιν τῆς συγκρίσεως αὐτῆς θὰ ἐπιχειρήσω α) νὰ παρουσιάσω τὰς βασικὰς περὶ δικαιοσύνης ἰδέας τοῦ Πλάτωνος, ὅπως αὗται ἐμφανίζονται εἰς τὴν πολιτείαν του, β) τὴν περιγραφὴν τῶν κεντρικῶν σημείων τῆς περὶ ἀγάπης διδασκαλίας τοῦ Παύλου καὶ γ) νὰ συγκρίνω τὰς δύο διδασκαλίας — περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀγάπης — καὶ νὰ προβάλλω τὰ κοινὰ αὐτῶν σημεῖα.

β) Ἡ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος θεοποίησις τῆς δικαιοσύνης

1. Δίκαιον καὶ Ἠθικόν: Ἡ πολιτεία τοῦ Πλάτωνος, ὅπως διαπιστοῦται εὐκόλως ἀπὸ τὸν ἐρευνητὴν τῆς, θεμελιούται ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης, τὴν ὁποίαν ὁ Ἕλληνας φιλόσοφος, τρόπον τινὰ, θεοποιεῖ, ἐξαρτῶν ἀπὸ αὐτὴν τὴν εὐδαιμονίαν τόσον τῶν ἀτόμων ὅσον καὶ τῆς πόλεως. Ἡ δικαιοσύνη παίζει τόσον μεγάλον ρόλον εἰς τὴν πολιτείαν, ὥστε ἀνεκάθεν ἐτέθη τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσον ὁ Πλάτων, διὰ τοῦ ἔργου του «Πολιτεία», ἐπιχειρεῖ νὰ δώσῃ μίαν περὶ δικαιοσύνης πραγματείαν ἢ ἀπλῶς ἐπιθυμεῖ νὰ ἐκφράσῃ τὰς σχετικὰς μετὰ τὸν πολιτικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν καλυτέραν ὀργάνωσιν τοῦ βίου αὐτοῦ ἀπόψεις του. Δηλαδή ἡ ἔντονος προβολὴ τῆς δικαιοσύνης ἔχει θέσει, ἀνεκάθεν, τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσον τὸ θέμα τῆς πολιτείας εἶναι ἠθικῆς ἢ πολιτικῆς φύσεως.

Ἄν καὶ ἡ διάκρισις αὐτὴ δὲν εὐσταθῇ¹⁵², ἐν τούτοις δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία, ὅτι κεντρικὸν σημεῖον τοῦ ἔργου «Πολιτεία» παραμένει ἡ δικαιοσύνη. Τοῦτο διαπιστοῦται καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι πλὴν τοῦ κυρίου τίτλου τοῦ ἔργου «Πολιτεία» ὑπάρχει καὶ ὁ ὑπότιτλος «περὶ δικαιοσύνης». Ἐπὶ πλέον, εἰς τὸ τέλος τοῦ πρώτου βιβλίου (354C), ὀρίζεται ὡς βασικὸν τὸ πρόβλημα τῆς διερευνήσεως τῆς οὐσίας τῆς δικαιοσύνης, ἐνῶ ὁ Γλαύκων καθορίζει — εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ δευτέρου βιβλίου (358B) — ὡς σπουδαιότατον ζήτημα τὴν ἀναζήτησιν τῆς οὐσίας τῆς δικαιοσύνης.

Κατ' ἀρχὴν ὁ Πλάτων προσπαθεῖ νὰ δώσῃ μίαν θετικὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν ἐρώτησιν «τί εἶναι Δίκαιον». Νὰ λέγῃ κανεὶς τὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ ἐξοφλῇ τὰς ὑποχρεώσεις του — εἶναι δικαιοσύνη — ἀπαντᾷ ὁ Κέφαλος, ἔχων τὴν ὑποστήριξιν τοῦ υἱοῦ του Πολεμάρχου. Ἡ ἀποψις αὐτὴ ἕμως ἐμφανίζει τὸ δι-

152. Ἡ διάκρισις αὐτὴ δημιουργεῖ μίαν διχοτομίαν ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἢ φιλοσοφίας καὶ πολιτικῆς. Τοιοῦτος εἶδους διχοτομίαν ἕμως ὁ Πλάτων οὐδέποτε διενόηθη. Πρβλ. καὶ Alexandre Koyré, «Discovering Plato», New York, 1946, σελ. 71.

καίον ὡς τὸ νὰ κάμη κάνεις καλὸν εἰς τοὺς φίλους καὶ κακὸν εἰς τοὺς ἐχθροὺς¹⁵³. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι ἡ δικαιοσύνη οὐσα ἐκ φύσεως κἀτι τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν δὲν δύναται νὰ καταστῆ πρόξενος κακοῦ· οὔτε καὶ εἰς τοὺς ἐχθροὺς ἀκόμη¹⁵⁴. Οὕτω ὁ Κέφαλος καὶ ὁ Πολεμάρχος ἐμφανίζουσι μίαν περὶ δικαιοσύνης ἀποψιν, ἡ ὁποία περιορίζει τὴν ἀποστολὴν τοῦ δικαίου ἐντὸς τῶν χρηματικῶν συναλλαγῶν τῶν ἀνθρώπων.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Πολεμάρχου νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ Δίκαιον ἐπεμβαίνει ὁ Θρασύμαχος, ὅστις ἀντιμετωπίζει τὸ περὶ δικαιοσύνης πρόβλημα κατὰ ἓνα τελείως νέον τρόπον. Οὗτος ὑποστηρίζει ἄνευ οὐδενὸς δισταγμοῦ, ὅτι «δίκαιόν εἶναι τὸ συμφέρον τοῦ ἰσχυροτέρου»¹⁵⁵. Ὁ Πλάτων ἐπιτρέπων τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Θρασυμάχου εἰς τὴν συζήτησιν μᾶς παρουσιάζει τὴν πλέον ἀνάγλυφον εἰκόνα τῆς βαναυσότητος ἑνὸς ἀνθρώπου, ὅστις συγκεντρώνει, ἐν τῷ προσώπῳ του, ὅλας τὰς τυραννικὰς τάσεις τῆς ἐποχῆς του. Διαπιστοῦται δηλαδὴ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἡ βασικὴ ἀντίθεσις τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν τῶν Σοφιστῶν, καθὼς καὶ αἱ στεναὶ σχέσεις, αἱ ὁποῖαι ὑφίστανται μεταξὺ τυραννίας καὶ σοφιστίας¹⁵⁶.

Ὁ Θρασύμαχος ὑποστηρίζων τὴν ἀποψιν του παρουσιάζει μίαν «ἀμοραλιτὲ» καὶ ἓνα μηδενισμόν, ὅστις οὐδέποτε ἔπαψε, διὰ μέσου τῶν αἰώνων, νὰ ἔχη τοὺς ὑπόστηρικτάς του. Προβάλλει δηλαδὴ τὸ (δόγμα) ὅτι ἡ πολιτεία, δηλ. τὸ Κράτος, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλον ἀπὸ μίαν ὀργανωμένην καταπίεσιν, μὲ ἄμεσον σκοπὸν τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν καταπιεζομένων πρὸς ὄφελος τῶν ἐκμεταλλεωτῶν. Ἡ ἠθικὴ, ἡ Κοινωνία καὶ τὸ Κράτος ἀποτελοῦν ἀπλὰς ἐκφάνσεις σχέσεων ἐκμεταλλεωτῶν καὶ ἐκμεταλλεομένων, αἱ ὁποῖαι ἀποβλέπουσι εἰς τὸ ὄφελος τῶν πρώτων. Ὁ Θρασύμαχος δηλαδὴ ἐκπροσωπεῖ μίαν ἠθικὴν ἐγωῖσμοῦ καὶ μηδενισμοῦ.

Τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἀδίκον, κατὰ τὸν Θρασύμαχον, καθορίζονται ἀπὸ τὸν Νόμον. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Νόμος καθορίζεται ἀπὸ τοὺς διαθέτοντας τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν δύναμιν, ἄρα ὁ Νόμος ἔχει ρυθμισθῆ κατὰ τρόπον ἐξυπηρετοῦντα τὰ συμφέροντα τῶν ἰσχυροτέρων. Ὁ λαὸς δὲ μὴ δυνάμενος νὰ ἀντιδράσῃ δέχεται τὸ «κατὰ συνθήκην δίκαιον» τῶν ἰσχυροτέρων.

Ἡ ἀποψὶς αὐτῆ ὅμως τοῦ Θρασυμάχου δίδει τὴν δυνατότητα εἰς τὸν Σω-

153. Πρβλ. καὶ Κογρέ, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 64 σημ. 13. Εἰς τὴν συζήτησιν μετὰ τοῦ Κεφάλου διακρίνομεν τρία βασικὰ σημεῖα: α) τὴν σφοδρότητα τοῦ πάθους (329C), β) τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ τὸν πλοῦτον (330 B) καὶ γ) μίαν «ἀστικήν» περὶ δικαιοσύνης ἀντίληψιν (331B). Πρβλ. καὶ Gould, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 143.

154. Ὁραίαν καὶ ἐνδιαφέρουσαν σύγκρισιν τῆς χριστιανικῆς περὶ συγγνώμης διδασκαλίας μὲ τὴν μακροθυμίαν, τὴν ὁποίαν δεικνύει ἐναντι τῶν ἀδίκων καὶ κακῶν ἀνθρώπων ὁ Πλάτων ἴδε εἰς Jowett, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 25. «Plato rises above the level of many Christian (?) theologians», παρατηρεῖ ὁ Jowett.

155. 338C.

156. Πρβλ. καὶ Κογρέ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 64.

κράτην νὰ ἀντιστρέψῃ τὴν θέσιν τοῦ πρώτου καὶ νὰ ἐμφανίσῃ τὸ δίκαιον ὡς συμφέρον ὄχι τοῦ ἰσχυροτέρου, ἀλλὰ τοῦ ἀσθενεστέρου. Διότι εἶναι φυσικὸν ἓνας τέλειος ἄρχων νὰ κατέχῃ τὴν τέχνην τοῦ ἄρχειν, ἥτις ἀποβλέπει εἰς τὸ συμφέρον τῶν ἀρχομένων. «Οὐδεὶς, ὅποιοσδήποτε καὶ ἂν κατέχῃ τὴν ἐξουσίαν, ὅσον εἶναι κατ' οὐσίαν ἄρχων προστάζει νὰ γίνεταί τὸ δικό του συμφέρον, ἀλλὰ τὸ συμφέρον ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του» (342E)¹⁵⁷.

Ὁ Θρασύμαχος ὅμως, μὴ δυνάμενος νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Σωκράτους, ἀποκαλύπτει ὅλην τὴν «ἀνηθικότητα» τῆς «θέσεώς» του εἰσαγῶν τρεῖς νέας ἀπόψεις: α) ὅτι ὁ ἄδικος εἶναι φρονιμώτερος, β) ὅτι ἡ ἀδικία εἶναι κάτι τὸ ἰσχυρὸν καὶ γ) ὅτι ὁ ἄδικος εἶναι εὐδαιμονέστερος.

Ὁ Γλαύκων ὅμως, μὴ ὦν ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἀπόψεων τοῦ Θρασύμαχου, προβάλλει νέαν, ἰδικήν του, περὶ δικαιοσύνης θεωρίαν, ἣ ὁποία ἀναλυομένη ἔχει ὡς ἐξῆς: α) ἡ δικαιοσύνη εἶναι, κατὰ τὴν κοινὴν ἀντίληψιν, μία ἐκδήλωσις ὑποκρισίας, β) ἡ δικαιοσύνη εἶναι κάτι τὸ ἐπιβαλλόμενον καὶ γ) ὁ δίκαιος, ἐν συγκρίσει μὲ τὸν ἄδικον, εἶναι ὀλιγώτερον εὐδαίμων. Μετὰ δηλαδὴ τὴν «ἀστικήν» ἠθικὴν τοῦ Κεφάλου καὶ τὸν μηδενισμόν τοῦ Θρασύμαχου, ἔχομεν μίαν νέαν περὶ δικαιοσύνης θεωρίαν, ἥτις ἐμφανίζει τὴν δικαιοσύνην ὡς κοινωνικὴν ὑποκρισίαν, ἐνῶ, συγχρόνως, θεμελιώνει τὰς ἀνθρωπίνους σχέσεις ἐπὶ ἐνὸς «κοινωνικοῦ συμβολαίου». Καὶ ἡ θεωρία αὕτη, ὅπως καὶ ἡ θεωρία τοῦ Θρασύμαχου, δὲν ἔπαυε ποτὲ — δυστυχῶς — νὰ εὐρίσκη ἐκπροσώπου^{157α}.

Τὰς ἀπόψεις τοῦ Γλαύκωνος ἐπιχειρεῖ, ἐν συνεχείᾳ, νὰ ὑποστηρίξῃ — διὰ ἄλλης ὁδοῦ — ὁ ἀδελφὸς του Ἀδείμαντος. Ἐνῶ δηλαδὴ ὁ Γλαύκων ἐπαινεῖ τὴν ἀδικίαν ὁ Ἀδείμαντος ἐπαινεῖ τὴν δικαιοσύνην διὰ νὰ καταλήξῃ ὅμως καὶ αὐτὸς εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ὕμνουσιν τὴν δικαιοσύνην ὄχι διότι ἀντιλαμβάνονται τὴν οὐσίαν τῆς, ἀλλὰ λόγῳ τῶν καρπῶν, τοὺς ὁποίους ἀποδίδει ἡ ζωὴ τοῦ δικαίου. Οἱ καρποὶ αὐτοὶ ὅμως εἶναι — ἀπὸ ὠφελιμιστικῆς σκοπιᾶς θεωρούμενοι — οἱ αὐτοὶ μὲ τοὺς καρποὺς τῆς ἀδικίας. Ἐπομένως δὲν ὑπάρχει καμμία διαφορὰ μεταξὺ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας. Καὶ ὁ Ἀδείμαντος, ὅπως καὶ ὁ Γλαύκων, βλέπουν τὸ ζήτημα τῆς δικαιοσύνης ὑπὸ τὸ πρῖσμα ἐνὸς ὠφελισμοῦ. Διὰ αὐτούς, οὐσιαστικῶς, δὲν ἔχει ἀξίαν τὸ ἄδικον ἢ τὸ δίκαιον, ἀλλὰ ὅ,τι ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν κοινωνικῶν ἀγαθῶν¹⁵⁸.

Ὁ Σωκράτης ὅμως, προκειμένου νὰ ἀποδείξῃ πόσον ἐσφαλμένοι εἶναι αἱ περὶ δικαιοσύνης ἐκτεθεῖσαι ἀπόψεις, θὰ ὁμιλήσῃ πλέον περὶ τῆς οὐσίας τῆς

157. Πρβλ. καὶ 346 E.

157α. Ἡ θεωρία τοῦ Γλαύκωνος δύναται νὰ συνοψισθῇ ὡς ἐξῆς: «ὅσοι ἀσκοῦν τὴν δικαιοσύνην τὴν ἀσκοῦν παρὰ τὴν θέλησίν των, μὴ διαθέτοντες τὴν δύναμιν νὰ ἀσκήσουν τὴν ἀδικίαν» (359C). Τὴν ἀποψιν αὐτὴν ὑποστηρίζει ὁ Γλαύκων διηγούμενος τὸν μῦθον τοῦ Γύγγ (360 BC).

158. Πρβλ. καὶ Gould, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 145.

δικαιοσύνης, ἀποδεικνύων συγχρόνως, ὅτι βασικὸν σφᾶλμα τῶν διαφόρων περὶ δικαιοσύνης ἀπόψεων εἶναι ἡ διάκρισις τῆς ἀτομικῆς ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην. Τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄν κοινωνικόν, καθὼς καὶ τὸ ὅτι τὸ ἄτομον εἶναι ἀδύνατον νὰ ζήσῃ ἄνευ δικαιοσύνης ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ χωρισμὸς τῆς ἀτομικῆς ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην εἶναι ἀδύνατος.

Δικαιοσύνη — κατὰ τὸν Πλάτωνα — εἶναι τὸ νὰ ἔχῃ κανεὶς καὶ νὰ κάμῃ ὅ,τι τοῦ ἀνήκει (433B)¹⁵⁹. Ἡ δικαιοσύνη ἀποτελεῖ τὴν κορυφὴν εἰς τὴν πυραμίδα τῶν ἀρετῶν, διότι αὕτη ἐξασφαλίζει τὴν δυνατότητα ἀναπτύξεως καὶ ἀξιοποιήσεως τῆς σοφίας, τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς σωφροσύνης¹⁶⁰. Εἶναι δηλ. ἡ δικαιοσύνη («δύναμις»), ἥτις ἐξασφαλίζει τὴν ἄσκησιν τῆς ἀρετῆς ἐξαναγκάζουσα κάθε τμῆμα τῆς ψυχῆς καὶ κάθε μέλος τῆς πολιτείας νὰ ἀσχολῆται «μὲ τὰ ἔργα του»¹⁶¹. Ὁ ἄνθρωπος, βάσει τῶν χαρακτηρισμάτων καὶ τῶν ἀδυναμιῶν τῆς φύσεώς του — «τὴν τῇ φύσει προσήκουσαν τιμὴν ἀποδόντες» (415C) — εἶναι προορισμένος δι' ἓν καὶ μόνον ἔργον, τὸ ὁποῖον καὶ πρέπει νὰ ἐπιτελῆ, ἐὰν ὄντως κατέχῃ τὴν ἀρετὴ τῆς δικαιοσύνης.

Ἐὰν τῶρα δεχθῶμεν, ὅτι κοινωνικὴ δικαιοσύνη εἶναι τὸ νὰ κάμῃ κάθε μέλος τῆς πολιτείας τὸ ἔργον, διὰ τὸ ὁποῖον εἶναι προορισμένον, ἀτομικὴ δικαιοσύνη πρέπει νὰ εἶναι τὸ νὰ ἐκτελῆ κάθε τμῆμα τῆς ψυχῆς τὸ ἔργον, διὰ τὸ ὁποῖον εἶναι προορισμένον¹⁶². Πρέπει νὰ εἶναι δηλ. ἡ ἐσωτερικὴ δύναμις, ἥτις διατηρεῖ ἐνιαίαν καὶ ἀδιάσπαστον τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, ἐξασφαλίζουσα τὴν ἄρμονίαν αὐτῆς. Ἡ κοινωνικοπολιτικὴ δὲ ἐκδήλωσις τῆς ἀτομικῆς δικαιοσύνης ἀποτελεῖ τὴν, κοινωνικοπολιτικῶς ἐννοουμένην, δικαιοσύνην τοῦ συνόλου τῆς πολιτείας¹⁶³.

Ἐν ὀλίγοις ἡ δικαιοσύνη ὡς δύναμις, ἥτις ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἄρμονίαν τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς πολιτείας, ταυτίζεται μὲ τὴν ὑγίαν τῆς ψυχῆς καὶ τῆς κοινωνίας. Εἰδικώτερον ἡ δικαιοσύνη, ὡς ὑγεία τῆς ψυχῆς, δὲν εἶναι μόνον ἠθικῆς μορφῆς ὑγεία, ἀλλὰ καὶ σωματικὴ. Ἡ ἄρμονία ψυχῆς καὶ σώματος καθὼς καὶ ἡ ἄρμονία τοῦ ἐνὸς τμήματος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἄλλο

159. «Ἡ τοῦ οἰκείου τε καὶ ἑαυτοῦ ἕξις τε καὶ πρᾶξις» (433 E-434 A) ἢ «τὸ τὰ αὐτοῦ πράττειν» (433B). Πρβλ. καὶ Boyd, «An introduction to the Republic of Plato», London, 1937, σελ. 195.

160. Ὁ Πλάτων δίδει εἰς τὸν ὅρον δικαιοσύνη ἐρῶτατον περιεχόμενον, μὴ περιορίζων αὐτὴν εἰς τὴν δικαστικὴν περιοχὴν.

161. Πρβλ. Binder, «System der Rechtsphilosophie» 1937, σελ. 29 καὶ Pöhlmann, «Geschichte der Sozialen Frage und des Sozialismus in der antiken Welt» II 1925, σελ. 101 κ. ε. Πρβλ. ἐπίσης Γεωργούλη, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. XCIV-XCV.

162. Ἡ ἰδέα ὅτι ἡ κοινωνία ἀποτελεῖ μεγαλόγραφον τῆς ψυχῆς τοῦ ἀτόμου ἔχει ἴσων ὅμοιοτητιχθῆ ἕσον καὶ κριθῆ ὅπὸ τῶν διαφόρων ἐρευνητῶν. Πρβλ. π.χ. Murphy, «Interpretation of Plato's Republic», Oxford, 1951, σελ. 18 κ. ε. καὶ H. W. B. Joseph, «Essays in Ancient and Modern Philosophy», Oxford, 1935.

163. Πρβλ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. XXXVII.

ἀποτελεῖ τὸ κορύφωμα τῆς σχετικῆς μὲ τὴν τελειότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος¹⁶⁴. Μετὰ εἴκοσι δὲ καὶ πλέον αἰῶνας ἡ ἱατρικὴ ἐπιστῆμη στρέφεται σήμερον πρὸς τὴν ἄποψιν τοῦ Πλάτωνος περὶ ἁρμονίας ψυχῆς καὶ σώματος, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν Διεθνῆ κίνησιν τοῦ ἱατροῦ Paul Tournier—*Médecine Psychosomatique*—, ἥτις ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ τονισθῇ ἡ σημασία, τὴν ὁποίαν ἔχουν διὰ τὴν ἱατρικὴν ἐπιστῆμην αἱ ἀμοιβαῖαι ἐπιδράσεις μεταξὺ ψυχῆς καὶ σώματος¹⁶⁵.

Τὸ μεγαλεῖον τῆς δικαιοσύνης γίνεται ἀκόμη περισσότερο ἀντιληπτὸν ὅταν παρατηρήσωμεν ὅτι, ἄνευ αὐτῆς, εἶναι ἀδύνατος οἰασθῆποτε φύσεως συμβίωσις. Καὶ οἱ λησται ἀκόμη καὶ οἱ κλέπται δὲν δύνανται νὰ ἐπιτύχουν κάτι, ἐὰν δὲν ἐπικρατῇ μεταξύ των δικαιοσύνη. Διότι ἡ ἀδικία δημιουργεῖ στάσεις, μίση καὶ ἀλληλομαχίας, ἐνῶ ἡ δικαιοσύνη καλλιεργεῖ τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν φιλίαν (351 CD). Ἡ ἀδικία, ὅπου καὶ ἐὰν ἐμφανισθῇ, παραλύει τὴν δύναμιν τῆς κοινότητος, καλλιεργοῦσα τὴν διχόνοιαν καὶ τὴν ἐχθραν (352 AB).

Ἢ Ὅταν ἡ ἀδικία ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου θὰ τὸν καταστήσῃ ἀνίκανον διὰ κάθε ἐνέργειαν καὶ, ἐν συνεχείᾳ, ἐχθρὸν τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ κάθε ἄλλου ἀνθρώπου. Ὁ ἀδικος, τέλος, θὰ εἶναι ἐχθρὸς τῶν Θεῶν, ἐνῶ ὁ δίκαιος θὰ εἶναι φίλος των (352 B).

2. Δικαιοσύνη καὶ εὐδαιμονία: Ἐχοντες ὕπ' ὄψιν τὴν οὐσίαν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀδικίας δὲν εἶναι πλέον δύσκολον νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ὁ δίκαιος εἶναι εὐδαιμονέστερος τοῦ ἀδίκου, καθὼς καὶ ὅτι, γενικώτερον, ἡ ἀδικία οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὴν εὐδαιμονίαν.

Ἢ Ἀναίρεσις τῶν δύο πρώτων θέσεων τοῦ Θρασυμάχου — ὅτι δηλ. ὁ ἀδικος εἶναι φρονιμώτερος τοῦ δικαίου καὶ ὅτι ἡ ἀδικία εἶναι ἰσχυρωτέρα τοῦ δικαίου —, τὴν ὁποίαν ἐπιτυγχάνει ὁ Σωκράτης, ὁδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ δικαιοσύνη δίδει εἰς τὰ ἄτομα καὶ τὰς κοινωνίας, τὴν δυνατότητα νὰ ἐπιτελοῦν τὸ ἔργον των κατὰ τὸν καλλίτερον τρόπον. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἔργον τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ ζωὴ, ἄρα μόνον ἡ δικαιοσύνη δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ὁλοκληρώσιν αὐτοῦ τοῦ ἔργου, ἐξασφαλίζουσα ἕνα ὅσον τὸ δυνατόν καλλίτερον τρόπον ζωῆς, ὅστις ὁδηγεῖ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν. Διότι ἐφ' ὅσον «ἀρετὴ τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ δικαιοσύνη καὶ κακία ἡ ἀδικία» ἄρα «ἡ δικαία ψυχὴ καὶ ὁ δίκαιος ἄνθρωπος θὰ ζήσουν καλά, ἐνῶ ὁ ἀδικος θὰ ζῆσῃ ἄσχημα» (353E). Ὅστις ὅμως ζῆ καλὰ εἶναι εὐλογημένος καὶ εὐδαίμων, ὅστις ὅμως δὲν ζῆ καλὰ εἶναι τὸ ἀντίθετο. Ὅποτε ὁ δίκαιος εἶναι εὐδαίμων ὁ ἀδικος δὲ ἄθλιος (354A). Οὕτω ἀναίρεται καὶ ἡ τρίτη θέσις τοῦ Θρασυμάχου, ὅτι δηλ. ἡ ἀδικία ὁδηγεῖ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν.

164. Πρβλ. Jowett. ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 32 καὶ Kouyé, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 90.

165. Ἀντὶ πολλῶν πρβλ. ἐπ' αὐτοῦ Paul Tournier, «*Médecine de la personne*», Neuchatel, 1940.

Αὐτὰ ἕμως διαπιστοῦνται εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς πολιτείας, ὅπου ἀκόμη δὲν ἔχει ἐξετασθῆ ἡ οὐσία τῆς δικαιοσύνης. Ἡ ὄντολογικὴ ἕμως ἔρευνα τοῦ δικαίου, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ εἰς τὰ λοιπὰ βιβλία, παρουσιάζει τὰς σχέσεις δικαιοσύνης καὶ εὐδαιμονίας βάσει τῆς καθ' αὐτὸ οὐσίας τοῦ δικαίου, ὁπότε κατοχυροῦται ὀριστικῶς ἡ ἀλήθεια, ὅτι ὁ δίκαιος εἶναι ὄντως εὐδαίμων.

Ἦδη διαπιστώσαμεν, εἰς τὰ περὶ δικαιοσύνης λεχθέντα, τι εἶναι ἡ οὐσία τῆς δικαιοσύνης. Ἐπανερχόμενοι τῶρα εἰς τὰς ἀπόψεις τοῦ Γλαύκωνος καὶ τοῦ Ἀδείμαντος δυνάμεθα νὰ ἐξακριβώσωμεν τὰς σχέσεις δικαιοσύνης καὶ εὐδαιμονίας καλύτερον.

Τὸ τρίτον σημεῖον τῆς θεωρίας τοῦ Γλαύκωνος — τὰ ἄλλα δύο σημεῖα εἶναι ὅτι ἡ δικαιοσύνη ἀποτελεῖ ἐκδήλωσιν ὑποκρισίας καὶ ὅτι ἐπιβάλλεται ὡς κάτι τὸ ἀναγκαῖον — εἶναι, ὅτι ὁ δίκαιος, ἐν συγκρίσει μὲ τὸν ἄδικον, εἶναι ὀλιγώτερον εὐδαίμων. Ὁ Ἀδείμαντος δέ, ὑποστηρίζων τὰς ἀπόψεις τοῦ Γλαύκωνος, καταλήγει, καὶ αὐτός, εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι δὲν κάμνει ἡ δικαιοσύνη τὸν ἄνθρωπο εὐτυχῆ, ἀλλ' ἡ προσπάθεια προβολῆς φαινομενικῆς δικαιοσύνης, ἣτις ἀρκεῖ διὰ νὰ καταστήσῃ τὴν ζωὴν εὐχάριστον. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀδείμαντος ἐπιθυμεῖ νὰ ἀποδειχθῆ ὅχι μόνον ἐὰν ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἀνωτέρα τῆς ἀδικίας, ἀλλὰ καὶ ποῖα ἀποτελέσματα ἔχει αὐτὴ διὰ τὸν κάτοχόν της.

Τοῦτο ἕμως ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶ βασικῆν διαφωνίαν μεταξὺ τοῦ Σωκράτους καὶ τῶν ἀδελφῶν Ἀδείμαντος καὶ Γλαύκωνος, ὅχι πλέον ὡς πρὸς τὰς σχέσεις δικαιοσύνης καὶ εὐδαιμονίας, ἀλλὰ πρὸς τὸ νόημα τῆς εὐδαιμονίας. Ἐχομεν δηλ. δύο περὶ εὐδαιμονίας ἀπόψεις, τὴν τῶν δύο ἀδελφῶν, βάσει τῆς ὁποίας εὐδαιμονία εἶναι ἡ φαινομενικὴ εὐτυχία, ὡς καρπὸς τῆς βυθίσεως τοῦ ἀτόμου εἰς τὰς ὑλικὰς ἀπολαύσεις, καὶ τὴν τοῦ Σωκράτους, ὅστις θεωρεῖ ὡς εὐδαιμονίαν τὴν δρᾶσιν καὶ τὴν προσφορὰν εἰς τοὺς ἄλλους¹⁶⁶.

Γνωρίζοντες τῶρα πρῶτον τί εἶναι — κατὰ τὸν Σωκράτην — εὐδαιμονία καὶ δεύτερον τὴν οὐσίαν τῆς δικαιοσύνης, δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν, ὅτι ἡ δικαιοσύνη — δυνάμει τῆς οὐσίας της καὶ οὐχι δυνάμει τῶν ἀποτελεσμάτων της — προσφέρει τὴν εὐδαιμονίαν ὅσον εἰς τὰς κοινωσίας ἔσον καὶ εἰς τὰ ἄτομα.

Ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἡ μόνη δύναμις, ἣτις δύναται νὰ καταστήσῃ εὐδαίμονα τὴν πολιτείαν, διότι συγκρατεῖ τὴν ἐνόνητα τῆς κοινότητος ὅταν αὐτὴ κινδυνεύῃ νὰ διαλυθῆ. Τὴν συνεκτικὴν αὐτὴν δύναμιν τῆς δικαιοσύνης τὴν διαπιστώνει ὁ Πλάτων — ὡς ἦδη ἀνεφέρθη — ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς κύκλους τῶν ἀδίκων καὶ κακῶν ἀνθρώπων (352 C).

Ἡ εὐδαίμων πόλις ἀποτελεῖ τὴν μεγαλύτεραν ἀπόδειξιν τῆς εὐδαιμο-

166. Ἡ λέξις εὐδαιμονία ἔχει δημιουργήσῃ, διὰ μέσου τῶν αἰώνων, πολλὰ προβλήματα, διότι πολλάκις ταυτίζεται μὲ τὴν ἔννοιαν ἀπολαύσεως. Ἡ ἰδέα ἕμως περὶ εὐδαιμονίας, τὴν ὁποίαν προβάλλει εἰς τὴν Πολιτείαν ὁ Πλάτων, εἶναι δυνατόν νὰ κατανοηθῆ μόνον βάσει τῆς περὶ θυσίας καὶ ἀγάπης Χριστιανικῆς διδασκαλίας.

νίας, τὴν ὁποῖαν ἀπολαμβάνει ὁ δίκαιος ὡς ἄτομον¹⁶⁷, δεδομένου ὅτι ἡ εὐτυχία τῆς ἀτομικῆς ζωῆς — λόγω τῶν στενῶν σχέσεων ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ λόγω τῆς ἀντιστοίχου πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τοῦ ἀτόμου ὀργανώσεως τῆς πολιτείας — ἀποτελεῖ πανομοιότυπον τῆς εὐτυχίας, τὴν ὁποῖαν ἀπολαμβάνει ἡ πόλις.

Πλὴν ὅμως τούτου, ὑπάρχουν δύο ἀκόμη σοβαραὶ ἀποδείξεις περὶ τῆς, ἐναντι τοῦ ἀδίκου, ὑπεροχῆς τοῦ δικαίου: α) "Ὅτι ὁ δίκαιος ἀποδεικνύεται εὐδαιμονέστερος τοῦ ἀδίκου διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν ἡδονῶν, αἱ ὁποῖαι ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰ τρία τμήματα τῆς ψυχῆς καὶ τῆς πόλεως. Μία σύγκρισις αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ φιλοσόφου —, ὅστις εἶναι πρότυπον δικαίου ἀνθρώπου — εἶναι πολὺ εὐδαιμονεστέρα τῆς ζωῆς τῶν λοιπῶν πολιτῶν καὶ β) ὅτι κάθε χρονικὴ στιγμή τῆς ζωῆς τοῦ δικαίου εἶναι καλυτέρα τῆς τοῦ ἀδίκου (588A).

Τέλος ἡ σημασία τοῦ εὐδαιμόνου βίου τοῦ δικαίου γίνεται ἀκόμη περισσότερον αἰσθητὴ ἐὰν συγκρίνωμεν τὴν ζωὴν τῶν δικαίων μετὰ τὴν ἀθλιότητα τῶν ἀδίκων. Τὴν ἀθλιότητα δὲ αὐτὴν σκιαγραφεῖ κατὰ ὀραϊότατον τρόπον ὁ Σωκράτης, χρησιμοποιοῦν μίαν ἀλληγορικὴν εἰκόνα τῆς ψυχῆς καὶ παρουσιά-

167. Δὲν πιστεύω ὅτι ὁ Toynbee («A Study of History», Oxford 1949) ἔχει δίκαιον, παρατηρῶν ὅτι σκοπὸς τῆς πλατωνικῆς πολιτείας δὲν εἶναι ἡ ἀτομικὴ εὐδαιμονία. Ὁ Toynbee χρησιμοποιεῖ τὴν ἀποψιν αὐτὴν προκειμένου νὰ δικαιολογήσῃ τὴν θέση, ὅτι τὸ σύστημα τῆς πολιτείας εἶναι «ἄλοκληρωτικόν». Ἐν τούτοις ὅμως ὁ ἐρευνητὴς τῆς πολιτείας παρατηρεῖ ὅτι ὁ Πλάτων σέβεται, ὅσον ὀλίγοι, τὴν προσωπικότητα ἐνὸς ἐκάστου μέλους τῆς πολιτείας. Τοῦτο ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἰδιαιτέρα φρονιτις, τὴν ὁποῖαν ἡ πολιτεία τοῦ καταβάλλει διὰ τὴν παιδείαν τῶν πολιτῶν, προκειμένου νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς εὐτυχεῖς καὶ χρησίμους.

Πολλοὶ ἄλλοι συγγραφεῖς κατηγοροῦν τὸν Πλάτωνα ὡς «ἄλοκληρωτικόν» καὶ ὡς «ἀντιγραφέα» τοῦ Σπαρτιατικοῦ συστήματος. Εἰς ἐκ τῶν κυριωτέρων συγγραφέων αὐτῆς τῆς κατηγορίας, εἶναι ὁ Popper («The Open Society and its Enemies», London 1945). Καὶ ὁ Toynbee ὅμως δὲν διστάζει νὰ παραβάλλῃ τὴν Πλατωνικὴν πολιτείαν μετὰ τὴν Κομμουνιστικὴν Ρωσίαν, τὸν Γερμανικὸν ἔθνικοσοσιαλιστικὸν καὶ τὸν Ἰταλικὸν καὶ Ἰαπωνικὸν φασισμὸν. (Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 184). Πρβλ. ἐπίσης R.H.S. Grossmann, «Plato Today», New York, 1939 καὶ Fite Warner, «The Platonic Legend», New York, 1934.

Δὲν νομίζω ὅμως ὅτι εὐσταθεῖ ἡ κατηγορία, ὅτι ὁ Πλάτων ἀντιγράφει τὸ Σπαρτιατικὸν σύστημα διότι α) ὁ Πλάτων χαρακτηρίζει τὴν Τιμοκρατίαν ὡς τὸ πρῶτον σύστημα, τὸ ὁποῖον ὀδηγεῖ εἰς τὴν παρακμὴν τῆς ἰδεώδους πολιτείας καὶ β) Ἡ Τιμοκρατία ἔχει πολλὰ κοινὰ σημεῖα, ὡς σύστημα, μετὰ τὸ Σπαρτιατικὸν τοιοῦτον. Πρβλ. καὶ Πολιτεία 547 E, 584 A-E καὶ 549 A.

Ὡς τὸ κυριώτερον βιβλίον, τὸ ὁποῖον ἐπιχειρεῖ νὰ ἀναίρεσῃ τὰς κατὰ τοῦ Πλάτωνος κατηγορίας θεωρεῖται τό: «In Defence of Plato», Cambridge, 1953 τοῦ B.R. Levinson. Διὰ κριτικὴν τοῦ ἔργου τοῦ Popper πρβλ. ἐπίσης: H. D. Aiken review of «The Open Society and its Enemies» (εἰς Journal of Philosophy, XLIV, 1947), A. D. Lindsay : review of «The Open...» (εἰς Manchester Guardian, Dec. 5, 1945) καὶ R. Robinson: «Dr. Popper's Defence of Democracy», (εἰς Philosophical Review, LX, 1951).

ζών τὸν ἀδικὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἐνὸς πολυκεφάλου θηρίου, τὸ ὁποῖον κυριαρχεῖ τῆς ψυχῆς του (588—589).

Βάσει ὅμως τῶν ὄσων ἤδη ἐλέχθησαν περὶ εὐδαιμονίας τῶν δικαίων οὐδεμία πλέον ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ δικαίου ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ πραγματικὸν συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου. Διότι ἐφ' ὅσον ὁ δίκαιος εἶναι εὐδαιμών καὶ ὁ ἀδικὸς ἀθλιὸς καὶ ἐφ' ὅσον εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν ὠφελεῖ ἡ ἀθλιότης, θὰ ἦτο ἀνόητον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἀδικία ὠφελεῖ περισσότερο ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην. Ἡ ἀδικία ἀντιτίθεται εἰς τὸ συμφέρον ὄχι μόνον τῶν δικαίων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀδίκων ἀκόμη (351D, 352C).

3. Ἀπόλυτος Δικαιοσύνη. Αἱ περὶ δικαιοσύνης ἐκτεθεῖσαι ἰδέαι δὲν θὰ ἦσαν πλήρεις, ἐὰν δὲν προσετιθετο, εἰς τὸ τέλος τῶν ἰδεῶν αὐτῶν, ἓν σπουδαῖον χαρακτηριστικὸν τῆς δικαιοσύνης: τὸ ὅτι δηλ. αὕτη εἶναι ἀπόλυτος.

Ὁ ἀπόλυτος χαρακτήρ τῆς δικαιοσύνης διαπιστοῦται κυρίως ὅταν φέρωμεν ἀνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν μας τὸν φιλόσοφον τῆς Πλατωνικῆς Πολιτείας, ὁ ὁποῖος ἀποφεύγει κάθε — εἰς βάρος τῆς δικαιοσύνης — συμβιβασμὸν, ἔστω καὶ ἐὰν ἡ δικαία ζωὴ τοῦ ἐπιβάλλη μεγάλας θυσίας. Ἡ δικαιοσύνη αὕτη — εἰς τὴν ἀπόλυτόν της μορφήν — οὐδὲν ἄλλον ἀντίστοιχόν της ἔχει πλὴν τῆς ζωῆς τῶν συνειδητῶν Χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἓνα καὶ μόνον σκοπὸν εἰς τὴν ζωὴν των: τὴν ἐπικράτησιν τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν, ἄνευ συμβιβασμῶν, ἀσκησιν τῆς ἀγάπης.

γ) Ἡ ἀγάπη ὡς βάσις τῆς ἠθικῆς τοῦ Ἀπ. Παύλου

Ὁ Παῦλος, ὅστις δικαίως χαρακτηρίζεται Ἀπόστολος τῆς Ἀγάπης, χρῆσιμοποιῶν εἰς τὰς ἐπιστολάς του τὸν ὄρον ἀγάπη περισσότερον ἀπὸ ἐξήντα φορές¹⁶⁸, προβάλλει τὰς περὶ ἀγάπης ἰδέας του μὲ τὸ αὐτὸ πάθος, μὲ τὸ ὁποῖον ὁμιλεῖ ἀναφερόμενος εἰς τὸ ζήτημα τῆς πίστεως¹⁶⁹.

Ἀντικείμενον τῆς ἀγάπης δύναται κατὰ τὸν Παῦλον νὰ εἶναι. α) ὁ Σωτὴρ Χριστὸς (Β' Κορ. ε', 14, Ἐφεσ. στ', 24 καὶ Α' Κορ. ιστ', 22) καὶ ὁ Θεὸς (Ρωμ. η', 35 καὶ Β' Τιμ. α', 7 καὶ β) ὁ πλησίον. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν ἐκδηλοῦται α) ὡς εὐγνωμοσύνη (Κολασ. γ' 15, β' 6 καὶ 7, Ρωμ. α', 21 Α' Θεσσ. ε', 8, Ρωμ. ιδ', 6 καὶ 7 καὶ Α' Τιμ. δ', 3, β) ὡς ἐμπιστοσύνη (Ρωμ. η', 28), γ) ὡς ταπεινώσις (Ἐφ. δ', 2, Φιλιπ. β', 3, Κολ. γ' 12, Α' Κορ. ιε', 10 καὶ γ, 5) καὶ δ) ὡς προσευχὴ (Α' Θεσσ. ε', 17, Κολ. δ', 2 καὶ Ἐφεσ. στ' 18).

Ἡ πρὸς τὸ πλησίον ἀγάπη εἶναι τὸ σπουδαιότερον καθήκον κάθε ἀν-

168. Καὶ ὁ E. Renan ἀκόμη ὁμολογεῖ, ὅτι κέντρον τῆς διδασκαλίας τοῦ Παύλου εἶναι ἡ ἀγάπη. Πρβλ. καὶ A. Bennet, «Christianity and Communism», σελ. 90 καὶ 92.

169. Πρβλ. W. D. Lütgert, «Die Liebe im Neuen Testament». Leipzig, 1905, σελ. 186.

θρώπου. Ὅλοι οἱ Νόμοι ἐκπληροῦνται ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς πρὸς πλησίον ἀγάπης (Ρωμ. ιγ', 8): «ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἐνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν» (Γαλ. ε', 14).

Ἡ ἀγάπη εἶναι «συνδεσμός τῆς τελειότητος» (Κολ. γ', 14). Διὰ τοῦτο ἡ πίστις δύναται νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν λύτρωσιν τῶν πιστῶν μόνον ἐφ' ὅσον αὕτη συνοδεύεται ἀπὸ τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην.

Ἡ ὑπαρξίς τῆς κοινότητος ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τὴν ἀγάπην. Ὅταν εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀγάπης ἔλθῃ τὸ μῖσος, τότε ἡ κοινότης θὰ διαλυθῇ, διότι διὰ τοῦ μίσους εἰσέρχεται εἰς αὐτὴν κάθε ἄλλο εἶδος κακοῦ (Γαλ. ε', 15). Ὅταν φυγαδευθῇ ἡ ἀγάπη τότε «ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποὶ» «ἔσονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι φίλαυτοι, φιλάργυροι, ἀλαζόνες, ὑπερήφανοι, βλάσφημοι, γονεῦσι ἀπειθεῖς, ἀχάριστοι, ἀνόσιοι, ἄστοργοι, ἄσπονδοι, διάβολοι, ἀκρατεῖς, ἀνήμεροι, ἀφιλάγαθοι, προδόται, προπετεῖς, τετυφλωμένοι, φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι, ἔχοντες μόρφωσιν εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρημένον» (Β' Τιμ. γ', 2-5). Ὅλοι αὗται αἱ πονηραὶ δυνάμεις ἐμφανίζονται εἰς κάθε κοινω-νίαν, ἡ ὁποία ἔχει ἀπομακρύνει τὴν ἀγάπην. Ἡ διδασκαλία τοῦ Παύλου δίδει μίαν ὄντως ἀνάγλυφον καὶ ρεαλιστικὴν εἰκόνα τῆς ἄνευ ἀγάπης ζωῆς κοι-νωνίας. Ἐν σχέσει μὲ τὴν ἀγάπην, κάθε ἄλλη ἀξία εἶναι σχετικὴ. Οἱ πολι-τισμοὶ παρέρχονται καὶ ἐξαφανίζονται, ἡ ἀγάπη ὅμως «οὐδέποτε ἐκπίπτει» (Α' Κορ. ιγ', 8)¹⁷⁰.

Ἡ ἀγάπη ἀποτελεῖ ἐπίσης τὴν βασικὴν προϋπόθεσιν τῆς ἐπικρατήσεως τῆς εἰρήνης, τὴν ὁποῖαν τόσον πολὺ ἐπιθυμοῦν ἄτομα καὶ κοινώνια. Ὁ Παῦλος προτρέπει, ἐν ὀνόματι τῆς ἀγάπης: «εἰ δυνατόν, τὸ ἐξ ὑμῶν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες» (Ρωμ. ιβ', 18). Ἡ ἀγάπη ἐξαφανίζει τοὺς ἐχθροὺς τῆς εἰρήνης δηλ. τὸ μῖσος, τὸν φθόνον καὶ τὸν ἐγωϊσμόν (Γαλ. στ' 1 κέ. καὶ Α' Κορ. ιγ', 5), ἐνῶ συγχρόνως καλλιεργεῖ τὰς ἀρετὰς τῆς ἀνεκτικότητος (Ἐφεσ. δ', 2, Ρωμ. ιδ', 1 καὶ Α' Κορ. ιγ', 4), τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς θυσίας (Α' Θεσσ. ε, 14 κέ.), αἱ ὁποῖαι ἐξασφαλίζουν τὴν εἰρήνην. Μία νέα κατάστασις δημιουργεῖται, ἐν τῇ ὁποῖα πραγματοποιεῖται τὸ «ἀλλήλων τὰ βάρη βαστά-ζετε» (Γαλ. στ', 2).

Ἡ ἐνότης εἶναι, καὶ αὐτὴ, καρπὸς τῆς ἀγάπης. Ὡς ἤδη ἐλέχθη ὁ ἐγωϊ-σμός ἀποτελεῖ κυρίαν αἰτίαν τῶν διαιρέσεων καὶ τῶν σχισμάτων. Ἐγωϊσμός ὅμως καὶ ἀγάπη εἶναι ἀδύνατον νὰ συνυπάρξουν. Ἡ ἀγάπη «οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυ-τῆς» (Α' Κορ. ιγ', 5), τιθεμένη κατὰ πάσης ἐγωϊστικῆς διαθέσεως καὶ ἐπι-διώξεως. Ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος ἐργάζεται «μὴ ζητῶν τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσω» (Α' Κορ. ι, 33).

Ἡ περὶ ἀγάπης διδασκαλία τοῦ Παύλου δὲν δύναται νὰ συγκριθῇ μὲ

170. Πρβλ. F. Allen, «The structure of life», London, σελ. 33, J. Faris, «The Christian according to Paul», New York, σελ. 61, Michaelis, «ἡ ἀγάπη οὐδέποτε πίπτει», (εἰς Paulus, Hellas, Oikumene, Athen, 1951, σελ. 135-140.)

καμμίαν ἄλλην σχετικὴν διδασκαλίαν. Ὁρθῶς δὲ παρατηρεῖ ὁ Schweitzer¹⁷¹, ὅτι ἡ Ἠθικὴ τοῦ Παύλου — ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀγάπην — μόνον μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου δύναται νὰ συγκριθῇ. Ὁ τέλειος χαρακτήρ τῆς περι ἀγάπης διδασκαλίας τοῦ Παύλου ὀλοκληροῦται ὡς ἔκφανσις τοῦ Θεοῦ Πνεύματος καὶ ὡς καρπὸς τοῦ Λυτρωτικοῦ Ἔργου τοῦ Χριστοῦ.

Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἀκόμη δὲν ἐλέγοντο τὰ ὅσα ἤδη ἐλέχθησαν περὶ ἀγάπης, θὰ ἤρηκν τὸ δέκατον τρίτον κεφάλαιον τῆς πρώτης πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς, διὰ νὰ δικαιωθῇ ὁ ἀποδιδόμενος εἰς τὸν Παῦλον τίτλος τοῦ Ἀποστόλου τῆς ἀγάπης¹⁷².

Τὸ κεφάλαιον αὐτὸ — ὡς εἰς θαυμάσιος «ὕμνος εἰς τὴν ἀγάπην» — ἀποτελεῖ ἀποδεικτικὸν στοιχεῖον τοῦ ὅτι ὁ Παῦλος δημιουργεῖ ἓνα Νέον Κόσμον, καθὼς καὶ νέας δυνατότητας διὰ μίαν, δημιουργικὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων. Ὅχι ἄνευ ὑπερβολῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς θαυμάσιον ὕφος ὁ Παῦλος τονίζει τὸν ἀπόλυτον χαρακτήρα τῆς ἀγάπης. Κάθε χάρισμα, κάθε γνώσις καὶ κάθε ἐπιτυχία εἶναι τίποτα ἐὰν δὲν ὑπάρχη ἀγάπη. Καὶ ἡ πίστις ἀκόμη, ἡ ὁποία παίζει βασικώτατον ρόλον εἰς τὴν ἠθικὴν τοῦ Παύλου, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐὰν δὲν συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἀγάπην: «... καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν... ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι» (Α' Κορ. ιγ', 2). Μία τρίτη λύσις δὲν ὑπάρχει· ἡ πίστις καὶ ἀγάπη συγχρόνως, ἢ τίποτε.

Ἡ φιλανθρωπία, ἐπίσης, περὶ τῆς ὁποίας ὁ Παῦλος τόσον πολὺ ὀμιλεῖ εἰς τὰς ἐπιστολάς του¹⁷³, δὲν ἔχει κανὲν ἀπολύτως νόημα, ἐὰν γίνεταί δίχως ἀγάπην. «Καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμα μου ἵνα καυθῆσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι» (Α' Κορ. ιγ', 3).

Τὸ δέκατον τρίτον κεφάλαιον τῆς πρώτης πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς προβάλλει συγχρόνως ὄλους τοὺς καρπούς, τοὺς ὁποίους προσφέρει ἡ ἀγάπη εἰς ὅσους — ἄτομα ἢ κοινωνίαι — ἀποφασίσουν νὰ ρυθμίσουν τὰς σχέσεις των βάσει τῆς ἐντολῆς τῆς ἀγάπης (4-7). Οἱ καρποὶ δὲ αὐτοὶ τῆς ἀγάπης, καθιστοῦν αὐτὴν ἀπαραίτητον διὰ κάθε κοινωνίαν, ἥτις ἐπιθυμεῖ τὴν πρόδον καὶ τὴν εὐημερίαν, (Γαλ. σί', 9-10, Α' Κορ. ισ', 4, Ἐφεσ. ε', 2 καὶ δ', 32). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἐπιθυμεῖ, μὲ ὄλην τὴν ψυχὴν, νὰ ἴδῃ τοὺς Χριστιανούς «ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένους καὶ τεθεμελιωμένους» (Ἐφεσ. γ', 18).

171. «Die Mystik des Apostels Paulus», Tübingen, 1930.

172. Ἐκ τῆς σχετικῆς μὲ Α' Κορ. 13 βιβλιογραφίας πρβλ. Α. Harnack, «Das Hohe Lied des Apostels Paulus von der Liebe (1. Kor. 13) und seine religionsgeschichtliche Bedeutung», 1911, Α. Nygrem, «Eros und Agape», I, 1930, σελ. 113 κέ, Joh. Weiss, «Der erste Korintherbrief» Göttingen, 1910 σελ. 3 14 κέ. Ἐπι τοῦ Α' Κορ. 13,13 πρβλ. Käsemann, «Leib und Leib Christi», 1933, σελ. 151 κέ καὶ 171 κέ καὶ Michaelis, ἔθ. ἀνωτ. σελ. 135. Ἴδε ἐπίσης Ἰωαννίδου Β. «Ἡ καινὴ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης καὶ ὁ ὕμνος αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀπ. Παύλου ἐν Α. Κορ. ιγ», 1951.

173. Πρβλ. π.χ. Β' Κορ. η, 1, 4, 9, 10 καὶ 12. θ, 1, 5, 7 καὶ 12 καὶ Ἐφεσ. 8,28.

δ) Σχέσεις τῆς Πλατωνικῆς δικαιοσύνης πρὸς τὴν περὶ ἀγάπης διδασκαλίαν τοῦ Ἀπ. Παύλου.

Ἡ ἀνάπτυξις τῶν περὶ δικαιοσύνης ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος, ὅπως προβάλλονται εἰς τὴν πολιτείαν, καθὼς καὶ τῆς περὶ ἀγάπης διδασκαλίας τοῦ Παύλου ἐπιτρέπει πλεόν τὴν σύγκρισιν δικαιοσύνης (Πλάτων) καὶ Ἀγάπης (Παῦλος). Πλὴν τοῦ κοινοῦ χαρακτηριστικοῦ, ὅτι δηλ. ἡ δικαιοσύνη ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς ἠθικῆς τῆς πολιτείας, ὅπως ἀκριβῶς ἡ ἀγάπη ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τοῦ Παύλου, παρατηροῦμεν, ἐπὶ πλεόν, τὰ ἐξῆς κοινὰ σημεῖα:

1. Ἡ δικαιοσύνη κατέχει τὴν πρώτην θέσιν μεταξύ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ ἀγάπη. Ἡ ἀγάπη, ὅπως καὶ ἡ δικαιοσύνη, εἶναι «σύνδεσμος τῆς τελειότητος», συντελοῦσα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀξιοποίησιν τῶν λοιπῶν ἀρετῶν. Τόσον ἡ ἀγάπη ὅσον καὶ ἡ δικαιοσύνη εἶναι «δύναμις», ἄνευ τῆς ὁποίας τὰ ἄτομα καὶ αἱ κοινωνίαι ὀδηγοῦνται εἰς τὴν καταστροφήν. Ἡ δικαιοσύνη δὲ (Πλάτων) καὶ ἡ ἀγάπη (Παῦλος) δὲν εἶναι ἀπλακὴ ἠθικαὶ ἀξίαι, ἀλλὰ, πολὺ περισσότερον, μεταφυσικαὶ ἀξίαι¹⁷⁴.

2. Ἡ εὐδαιμονία τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν εἶναι στενωῶς συνδεδεμένη μετὰ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν δικαιοσύνην.

3. Ἐκ τῆς συζητήσεως, τὴν ὁποίαν διεξάγει ὁ Σωκράτης μετὰ τοῦ Κεφάλου, προκύπτει ὅτι ἡ δικαιοσύνη α) ἀντιτίθεται εἰς τὴν ἐγωϊστικὴν λατρείαν τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς ἰδιοκτησίας (330 B) καὶ β) δὲν συμπίπτει μετὰ τὰς ὠφελιμιστικὰς περὶ κοινωνικῆς συμβιώσεως ἀντιλήψεις. Τὸ αὐτὸ ὁμῶς παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἀγάπης. Ἡ λατρεία τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς ἰδιοκτησίας ἀποτελεῖ παραφωνίαν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Παύλου, ὅτι ἡ ἀγάπη «οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς» (Α' Κορ. ιγ', 5). Μία ὠφελιμιστικὴ θεώρησις τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ συμβιώσεως τῶν ἀνθρώπων ἀντιτίθεται πρὸς τὸν μεταφυσικὸν καὶ τέλειον χαρακτήρα τῆς ἀγάπης.

4. Ἡ δικαιοσύνη δὲν ἀποτελεῖ τὸ συμφέρον τῶν ἰσχυροτέρων. Ἀλλὰ καὶ ὁ Παῦλος παρατηρεῖ, ἐν ὀνόματι τῆς ἀγάπης. «ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω» (Α' Κορ. θ', 22). Συγχρόνως δὲ προτρέπει τοὺς Θεσσαλονικεῖς: «νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους, παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους, ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν, μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας» (Α' Θεσσ. ε', 14). Ἡ ἀγάπη δὲ τοῦ Θεοῦ ἐξελέξατο «τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου» (Α' Κορ. α', 27) ἵνα καταισχύνη τοὺς ἰσχυροὺς.

5. Τὰ ἐπιχειρήματα τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖ ὁ Θερασύμαχος κατὰ τῆς δικαιοσύνης — ὅτι δηλ. α) ὁ ἄδικος εἶναι φρονιμώτερος, β) ὅτι ὁ ἄδικος εἶναι καλύτερος καὶ ἰσχυρότερος καὶ γ) ὅτι ἡ ἀδικία ὀδηγεῖ εἰς τὴν εὐδαιμο-

174. Πρβλ. E. Benz, «Der gekrenzigte Gerechte», 1950, σελ. 3.

νίαν — χρησιμοποιούνται, πολλάκις, και κατά τῆς ἀγάπης. Ἡ διδασκαλία ὅμως τοῦ Παύλου καθὼς και ἡ καθημερινὴ πείρα ἀποδεικνύουν, ὅτι ἡ ἀγάπη — ὅπως και ἡ δικαιοσύνη — καθιστᾷ τοὺς ἀνθρώπους φρονιμωτέρους, ἰσχυρωτέρους κατὰ τὸν χαρακτῆρα και ἀληθῶς εὐτυχεῖς.

Και τὰ ἐπιχειρήματα ὅμως τοῦ Γλαύκιωνος δὲν εὐσταθοῦν, διότι οὔτε ἡ δικαιοσύνη οὔτε ἡ ἀγάπη εἶναι καρποὶ ἐνὸς κοινωνικοῦ συμβολαίου» ἢ ὑποκρισίας. Ὁ Παῦλος τονίζει, ὅτι ἡ ἀγάπη πρέπει νὰ εἶναι ἀνυπόκριτος» (Ρωμ. ιβ', 9 κέ.).

6. Ἡ δικαιοσύνη ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἁρμονίαν τῶν τριῶν τμημάτων τῆς ψυχῆς και τῶν τριῶν τάξεων τῆς πολιτείας. Οὕτω ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἡ μόνη δύναμις, ἥτις δύναται νὰ ὑπερνικήσῃ τὸ κακόν, δηλ. τὴν δυσἁρμονίαν. Ἡ ὑγεία τῆς ψυχῆς και τοῦ σώματος εἶναι καρπὸς τῆς δικαιοσύνης, ἡ ὅποια καλλιεργεῖ φιλικὰς σχέσεις α) μεταξύ τῶν ἀνθρώπων και β) μεταξύ θεῶν και ἀνθρώπων.

Ἡ σύγχρονος ὅμως ψυχολογία και ἰατρικὴ — κυρίως δὲ ἡ γνωστὴ ὡς «ιατρικὴ τῆς προσωπικότητος» και «ψυχοσωματικὴ ἰατρικὴ» — ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ὑγεία τῆς ψυχῆς και τοῦ σώματος προϋποθέτει τὴν Χριστιανικὴν ἀγάπην, διότι ὅταν εἰς τὴν ψυχὴν ἐνὸς ἀνθρώπου κυριαρχῇ τὸ μῖσος, τότε ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς κινδυνεύει ἀπὸ κάθε — ψυχικὴν ἢ σωματικὴν — ἀσθένειαν.

Ἡ ἀγάπη ἀποτελεῖ μοναδικὴν προϋπόθεσιν διὰ τὴν ὑπερνίκησιν τοῦ κακοῦ και κάθε εἶδους ἁμαρτίας. Εἶναι δηλ., ὅπως και ἡ δικαιοσύνη, ἀναγκαία διὰ τὴν εὐδαιμονίαν ὅσον τῶν ἀτόμων ὅσον και τῶν κοινωνιῶν, διότι καλλιεργεῖ τὴν μεταξύ τῶν ἀνθρώπων φιλίαν καθὼς και τὴν φιλίαν μεταξύ Θεοῦ και ἀνθρώπων.

7. Ἡ ἀδικία εἶναι αἰτία τῆς δυσἁρμονίας και κάθε ἄλλου κακοῦ. Κυρίως ὅμως εἶναι πρόξενος α) ἀσθενειῶν, β) ἀσχημίας και γ) ἀδυναμιῶν. Ὁ δὲ ἄδικος εὐρίσκεται εἰς κατάστασιν διαρκοῦς ἐχθρότητος α) πρὸς τὸν ἑαυτὸν του, β) πρὸς τὴν κοινωνίαν και γ) πρὸς τοὺς Θεοὺς.

Τὸ μῖσος, ὅπως και ἡ ἀδικία, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀγάπην, ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν ὄλων τῶν κακῶν (Γαλ. ε', 15, και Β' Τιμ. 31 κέ.). Εἶναι δηλ. τὸ μῖσος α) ἀσθένεια τῆς ψυχῆς και τοῦ σώματος, β) ἀσχημία και δ) ἀδυναμία, δεδομένου ὅτι ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ μοναδικὴ δύναμις τῶν Χριστιανῶν. Οἱ καρποὶ τῆς κακίας εἶναι ἰδιαιτέρως αἰσθητοὶ εἰς τὴν ἐποχὴν μας ὡς ἀποτέλεσμα τῆς μὴ ἁρμονικῆς συνυπάρξεως τῶν ἀξιῶν δυνάμεως και ἀγάπης. Ἡ δύναμις τοῦ γρήματος, τῆς ἐξουσίας κλπ. ἐφ' ὅσον χρησιμοποιεῖται ἀντὶ ἀγάπης, ὁδηγεῖ εἰς ταραχάς, πολέμους, ἀδυναμίας και κάθε ἄλλον εἶδος κακοῦ. Ὅταν μία κοινωνία ρυθμίζῃ τὰς σχέσεις της μὲ κριτήριον τὸ μῖσος, τότε ἡ κοινωνία αὕτη εὐρίσκεται εἰς διαρκὴ πόλεμον α) μὲ τὸν ἑαυτὸν της και β) μὲ τὸν Θεόν.

8. Ἡ δικαιοσύνη εἶναι, ἐκ φύσεως, κάτι τὸ ἀγαθὸν και, ὡς ἐκ τούτου,

δὲν δύναται νὰ καταστῆ πρόξενος κακοῦ. Τόσον ἡ δικαιοσύνη, ὅσον καὶ ἡ ἀγάπη δὲν κάμουν διάκρισιν φίλων καὶ ἐχθρῶν.

Παρὰ ταῦτα ἡμῶς ἡ ἀγάπη ὑπερτερεῖ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τῆς δικαιοσύνης. Οἱ λόγοι τοῦ Παύλου «ἐὰν οὖν πεινᾷ ὁ ἐχθρὸς σου, ψώμιζε αὐτόν, ἐὰν διψᾷ πότιζε αὐτόν» (Ρωμ. β', 20), φέρει τὴν ἀγάπην εἰς ἀνώτερον, τῆς δικαιοσύνης, ἐπίπεδον. Ἡ δικαιοσύνη περιορίζεται εἰς τὴν ἀρνητικὴν ἐντολὴν «μὴν κάμης κακὸν τοῦ ἐχθροῦ σου», ἐνῶ ἡ περὶ ἀγάπης διδασκαλία δίδει τὴν θετικὴν ἐντολὴν «πρέπει νὰ ἀγαπᾷς τὸν ἐχθρόν σου». Ἐν τῇ πράξει ἡμῶς, δυστυχῶς, ὑστερεῖ, πολλάκις, ἡ ἀγάπη τῆς πλατωνικῆς δικαιοσύνης.

9. Ἡ δικαιοσύνη εἶναι, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ἡ ἀγάπη, ἀπόλυτος. Τόσον ἡ δικαιοσύνη, ὅσον καὶ ἡ ἀγάπη δὲν γνωρίζουν συμβιβασμούς. Ἀμφότερα εἶναι ἀπόλυτος προσφορά εἰς τὸν πλησίον¹⁷⁵.

10. Τέλος, δυνάμεθα νὰ προβῶμεν εἰς μίαν σύγκρισιν τοῦ ἰδεώδους τύπου δικαίου ἀνθρώπου μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ. Σκοπὸς τοῦ δικαίου εἶναι ἡ διὰ πάσης θυσίας ἐπικράτησις τῆς δικαιοσύνης, ὅπως ἀκριβῶς σκοπὸς τοῦ Ἰησοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἐπικράτησις τῆς ἀγάπης. Ὁ Ἰησοῦς κατέστη διὰ τῆς ἀγάπης εἰρηνοποιός, ὅπως ἀκριβῶς ὁ δίκαιος καθίσταται εἰρηνοποιός διὰ τῆς δικαιοσύνης.

Ἀπόδειξις αὐτῆς τῆς ἀληθείας εἶναι ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους. Ὁ ἀθῶος Ἰησοῦς ἀπέθανε διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἐνόχων ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ (Β' Κορ. ε', 21 καὶ Γαλ. γ', 13) ἀποκαλύπτων τὴν Ἀγάπην τοῦ Θεοῦ (Ρωμ. ε', 8 κέ), ὅπως ἀκριβῶς ὁ Σωκράτης ἀπέθανεν ὡς «ἐσταυρωμένος δίκαιος», ἀποκαλύπτων τὸν ἀπόλυτον χαρακτῆρα τῆς δικαιοσύνης.

Παρὰ τὰς ὁμοιότητας ἡμῶς, τὰς ὁποίας παρατηροῦμεν μεταξὺ δικαιοσύνης καὶ ἀγάπης, αἱ δύο αὐταὶ ἀρεταὶ παραμένουν, κατ' οὐσίαν, δύο διαφορετικαὶ ἀρεταί. Τὰ κοινὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα εὐρίσκομεν συγκρίνοντες τὴν ἀγάπην μὲ τὴν δικαιοσύνην δὲν ἀποδεικνύουν ταυτότητα τῶν δύο ἀρετῶν. Πολὺ περισσότερο εἶναι καρπὸς τοῦ σημαντικοῦ ρόλου, τὸν ὁποῖον αὐτὰ παίζουν εἰς τὴν πολιτείαν καὶ τὴν Ἠθικὴν τοῦ Παύλου. Ἡ Χριστιανικὴ ἀγάπη θὰ παραμένῃ πάντοτε εἰς ἀνώτερον ἀπὸ τὴν Πλατωνικὴν δικαιοσύνην ἐπίπεδον, διότι ἡ ἀγάπη ἔχει ὡς βᾶσιν τὴν θεῖαν ἀποκάλυψιν — ὅπως ὅλη ἡ ἠθικὴ τοῦ Παύλου — ἐνῶ ἡ δικαιοσύνη, ὅπως ὅλη ἡ Πλατωνικὴ Ἠθικὴ, εἶναι καρπὸς τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου.

(Συνεχίζεται)

175. Ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς δικαιοσύνης ὡς «προσφοράς» εἰς τὸν πλησίον δὲν ἀποτελεῖ παραφωνίαν πρὸς τὸν χαρακτηρισμόν, τὸν ὁποῖον ὁ Πλάτων δίδει εἰς τὴν δικαιοσύνην («τὸ τὰ αὐτοῦ πράττειν», 433B). Ἐὰν ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς ἦτο ἐγωϊστικὴ ἐρμηνεῖα τῆς δικαιοσύνης, τότε ἡ δικαιοσύνη δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὀδηγῆ εἰς τὴν ἀρμονίαν καὶ τὴν ἐνότητά. Ἐξ ἄλλου δὲν πρέπει νὰ λησμονώμεν τὸν στενὸν σύνδεσμόν, ὅστις ὀφίσταται μεταξὺ ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς δικαιοσύνης.